

УДК 341.49:343.8(477)

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАХОДІВ ЗАОХОЧЕННЯ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

INTERNATIONAL LEGAL ASPECT CONCERNING THE IMPROVEMENT OF MEASURES OF ENCOURAGEMENT IN CRIMINAL EXECUTIVE LAW OF UKRAINE

Коломієць Н.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Чернігівського національного технологічного університету*

Статтю присвячено аналізу міжнародно-правових актів, що впливають на формування кримінально-виконавчих відносин в Україні. Проаналізовано кримінально-виконавче законодавство як європейських країн, так і країн СНД. Звертається увага на невиконання взятих Україною міжнародних зобов'язань стосовно реформування кримінально-виконавчої системи.

Ключові слова: міжнародно-правові акти, гуманізація, заохочення, заходи заохочення, засуджені, виправлення.

Статья посвящена анализу международно-правовых актов, влияющих на формирование уголовно-исполнительных отношений в Украине. Проанализировано уголовно-исполнительное законодательство как европейских стран, так и стран СНГ. Обращается внимание на невыполнение взятых Украиной международных обязательств по реформированию уголовно-исполнительной системы.

Ключевые слова: международно-правовые акты, гуманизация, поощрения, меры поощрения, осужденные, исправления.

The article is devoted to the analysis of international legal acts influencing the penal relations in Ukraine. Attention is paid to the non-fulfillment of international obligations undertaken by Ukraine upon the reform of its penal system.

Key words: international legal acts, humanism, encouragement, incentives, condemned, correction.

Актуальність теми. Розвиток демократії, забезпечення прав і свобод громадян нерозривно пов'язані з підвищенням якості та ефективності роботи пенітенціарних установ, під час якої виникають, змінюються та припиняються різні види кримінально-виконавчих правовідносин. Намагання впровадити в повсякденне життя українського суспільства ліберальні європейські цінності обумовило необхідність модернізації діяльності ДПтС України відповідно до міжнародних стандартів [1, с. 95].

Сьогодні Україна є членом Ради Європи, у зв'язку з чим прийняла на себе обов'язок більш послідовної реалізації у законодавстві і практиці загально-визнаних міжнародних норм, перш за все таких, які повинні забезпечити реалізацію прав і свобод людини і громадянина.

Пріоритетним напрямком цієї діяльності має стати процес гуманізації кримінально-виконавчого законодавства. Один із напрямів гуманізації – вдосконалення інституту заходів заохочення в кримінально-виконавчому праві.

На теренах незалежної України над проблемами кримінально-виконавчого права досить плідно працюють такі вчені, як: В.А. Бадира, І.Г. Богатирьов, О.І. Богатирьова, Т.А. Денисова, О.М. Джужа, В.Г. Емельянов, О.Г. Колб, А.Х. Степанюк, В.М. Трубников, О.Г. Фролова, С.І. Халімон, І.С. Яковець та ін.

Однак процес запровадження європейських стандартів у вітчизняні правові норми потребує свого подальшого вивчення. А підвищенню актуальності даної проблеми сприяє те, що заходи заохочення є реальним механізмом, через який досягається мета покарання (виправлення особи).

У результаті міжнародного співробітництва в сфері прав людини для системи виконання покарань розробляються і приймаються положення, які в сучасній пенітенціарній теорії мають назву «міжнародні стандарти поведінки з ув'язненими». В них сконцентрований світовий досвід кримінально-виконавчої практики, гуманістичні тенденції розвитку системи виконання покарань [2, с. 91].

Сучасне міжнародне співробітництво визначається наскрізним процесом діяльності ДПтС України. Згідно зі ст. 5 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України», ця діяльність передбачає співробітництво з міжнародними організаціями і фондами, пенітенціарними відомствами та неурядовими інституціями зарубіжних країн. Водночас міжнародна діяльність ДПтС залишається важливою складовою зовнішньої політики держави з метою реалізації міжнародних стандартів дотримання прав громадян у пенітенціарній системі.

Хочеться зауважити, що ДПтС України підтримує міжнародні зв'язки з різними інституціями 36 країн світу і органами таких міжнародних організацій, як ООН і Рада Європи, на принципах наступності результатів попередніх проектів. У світлі забезпечення подальшої реалізації завдань, визначених Засадами міжнародної діяльності кримінально-виконавчої служби, пріоритетним для відомства залишалася і

залишається участь профільних органів Ради Європи у підтриманні ініціатив ДПтС України.

Як бачимо, міжнародна співпраця для України вкрай необхідна, оскільки результати такої діяльності дозволять вивчити інститут заохочень в пенітенціарних системах зарубіжних країн і послідовно проводити імплементацію європейських норм та стандартів.

Саме тому вважаємо за доцільне висвітлити міжнародно-правовий аспект досліджуваної проблематики, так як реалізація принципу гуманізму у кримінально-виконавчому праві, який відображається в заохочувальних нормах КВК України, неможлива сьогодні без орієнтування на загально-визнані міжнародні правові акти щодо прав і свобод людини, поведінки з особами, які відбувають покарання. Україна офіційно підтримала такі міжнародно-правові акти, як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Мінімальні стандартні правила поведінки з ув'язненими, Звід принципів захисту усіх осіб, які піддаються затриманню або ув'язненню у будь-якій формі, Європейські пенітенціарні правила та ін.

Виклад основного матеріалу. Доречно буде почати з Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, який був ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973 р. і набув чинності 23 березня 1976 р. В даному нормативно-правовому акті, в ст. 10.1, зазначено, що усі особи, позбавлені волі, мають право на гуманне ставлення і повагу гідності, притаманній людській особі [3]. Окрім того, під час розробки Основних принципів поведінки з ув'язненими брався до уваги процес гуманізації кримінального правосуддя і захисту прав людини (Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р.) [4].

Така вимога міжнародних документів була втілена в ст. 5 КВК України. Вище зазначена стаття включає всі принципи кримінально-виконавчого законодавства, а також принципи виконання і відбування покарань, серед яких є принцип гуманізму, що є одним із основних в кримінально-виконавчому законодавстві і знаходить свій прояв в багатьох інститутах та нормах Кримінально-виконавчого кодексу України, в тому числі і в інституті заохочень [5].

В Преамбулі Європейських тюремних правил зазначено цілі даного міжнародного нормативно-правового акта, серед яких установити єдині мінімальні вимоги стосовно тих аспектів управління пенітенціарними установами, які особливо важливі для забезпечення гуманних умов утримання під вартою, і такого поведінки з особами, позбавленими волі, яке мало б на них виправний вплив у рамках сучасної і прогресивної системи. У цих правилах робиться особливий наголос на понятті людської гідності, прагненні адміністрації місць позбавлення волі діяти гуманно й ефективно [6, с. 128].

Ст. 69.2. Європейських тюремних правил передбачає необхідність домагатися удосконалювання методів заохочення ув'язнених й участі ув'язнених у їхньому власному виправленні [6, с. 139].

В Мінімальних стандартних правилах поводження з в'язнями пункт 70 чітко передбачає, що у кожному закладі потрібно мати систему пільг і розробляти різні методи поводження з різними категоріями в'язнів, щоб заохотити їх до доброї поведінки, розвивати в них почуття відповідальності, прищеплювати їм інтерес до перевиховання і домагатися їхньої співпраці в цьому [7, с. 84].

Як бачимо, гуманізація процесу виконання та відбування покарань, як одна з тенденцій європейської кримінально-виконавчої політики, включає в себе процес пом'якшення вимог режиму, а також приведення у відповідність умови відбування покарання до мети покарання, а також розвиток системи стимулів правослухняної поведінки, в першу чергу шляхом формування і вдосконалення інституту заохочень в кримінально-виконавчому праві.

Зауважимо, що виконання вимог вище зазначених міжнародно-правових актів дасть можливість Україні впевнено стати на шлях побудови повноцінної правової держави європейського типу.

Так, в Україні діяв нормативно-правовий акт, який був спрямований на виконання міжнародних зобов'язань стосовно зміни умов тримання засуджених – це Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 роки» від 29 квітня 2013 р. № 345 [8]. І пріоритетним вектором серед вимог, які ставилися даною Постановою, – це удосконалення системи стимулювання засуджених до законослухняної поведінки та ресоціалізації. Існував даний акт недовго, бо вже 5 березня 2014 р. була прийнята інша Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проектів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України» за № 71 [9], яка скасувала Постанову Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345. Як бачимо, реформування кримінально-виконавчої системи відбувається своєрідно та непоступально.

Однак певна модернізація інституту заохочень в кримінально-виконавчому праві відбулася. Так, Законом України № 1828-VI від 21.01.2010 р. «Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань» були внесені зміни в систему заходів заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі [10]. Зокрема, на підставі вище зазначеного закону було виключено абзац шостий та восьмий частини першої ст. 130 КВК України. Зауважимо, що на сьогоднішній день дана стаття містить перелік заходів заохочення, що застосовуються до осіб, позбавлених волі. Цей перелік є вичерпним.

До таких заходів відноситься:

- подяка;
- нагородження похвальною грамотою;
- грошова премія;
- нагородження подарунком;
- надання додаткового короткострокового або тривалого побачення;

- дострокове зняття раніше накладеного стягнення;
- дозвіл додатково витратити гроші для придбання продуктів харчування і предметів першої потреби в сумі до 15% мінімального розміру заробітної плати;

- збільшення тривалості прогулянки засудженим, які тримаються в дільницях посиленого контролю колоній і приміщеннях камерного типу виправних колоній максимального рівня безпеки, до двох годин;
- засуджені, які стали на шлях виправлення або сумлінною поведінкою і ставленням до праці та навчання довели своє виправлення, можуть бути у встановленому законом порядку представлені до заміни невідбутої частини покарання більш м'яким або умовно-достроковим звільненням від відбуття покарання [11].

Однак слід звернути увагу, що до 2010 р. цей перелік був значно ширшим. Ст. 130 КВК України мала ще два види заходів заохочення – дозвіл на одержання додаткової посылки або передачі; дозвіл на додаткову телефонну розмову. Сьогодні це не заохочення, а право кожного засудженого. Та постає питання: чи можна такі зміни в кримінально-виконавчому законодавстві назвати гуманізацією кримінально-виконавчого законодавства і чи позитивно це впливає на процес виправлення засуджених?

Перед тим як дати відповідь на окреслену проблему, зауважимо, що такий захід заохочення, як дозвіл на одержання додаткової посылки чи передачі сьогодні широко застосовуються як в кримінально-виконавчому законодавстві європейських країн, так і в пострадянських державах. Зокрема, в Польщі, Білорусі, Казахстані, Росії. А дозвіл на додаткову телефонну розмову – в кримінально-виконавчому законодавстві США, Молдови, Казахстану.

Варто почати з того, що Кримінальний кодекс України зазначає: «Мета покарання не кара, а виправлення» [12]. КВК України також зазначає, що кінцева мета відбування покарання – виправлення особи. Так, в ст. 6. КВК дається визначення поняття «виправлення» – це процес позитивних змін, які відбуваються в особистості засудженого та створюють у нього готовність до самокерованої правослухняної поведінки [13]. З нашої точки зору, заходи заохочення – це найбільш дієвий засіб стимулювання засудженої особи до правослухняної поведінки у період відбування покарання, а в кінцевому результаті – до її остаточного виправлення.

В загальній теорії права правове заохочення визначається як особливий засіб позитивного соціально-правового впливу на поведінку людей з метою породження і підтримки суспільно значущої активності, в результаті застосування якої винагороджується заслужена поведінка суб'єкта і реалізується взаємний інтерес особи, суспільства і держави, або як позитивний чинник, що впливає на свідомість індивіда, викликає зацікавленість в отриманні благ, апелюючи до свободи суб'єкта й очікування результату, який залежить перш за все від його суб'єктивного рішення [14, с. 7].

Сучасні теорії мотивації будуються на двох основних поняттях – «потреби» та «винагорода», яка в

кримінально-виконавчих відносинах виступає в ролі стимулу, у значенні засобу впливу на людину в формі покарання чи заохочення і так само загрози чи реального застосування покарання або обіцянки заохочення, які можуть змінити поведінку людини [15, с. 217].

З вище викладеного випливає, що заходи заохочення засуджених слід розглядати як важливу складову в правовому регулюванні процесу виконання та відбування покарання, яка спрямована на стимулювання до правослухняної поведінки. Безсумнівно, значення інституту заохочень в кримінально-виконавчому праві величезне, і деякі науковці називають заходи заохочення «неосновними засобами виправлення».

Тобто з вищевикладеного випливає, що виправлення засудженої особи можна досягнути через заходи заохочення. І з нашої точки зору, перелік заходів заохочення, які містяться в ст. 130 КВК, повинен бути значно більшим для того, щоб засуджена особа за кожний позитивний момент в поведінці отримувала певне заохочення, а в кінцевому результаті, довівши своє виправлення, була умовно-достроково звільнена від відбуття покарання. Звужуючи види заходів заохочення, ми тим самим зменшуємо реальну можливість виправлення засуджених.

До 2010 р. за сумлінну поведінку засуджена особа могла отримати дозвіл на одержання додаткової посилки або передачі та дозвіл на додаткову телефонну

розмову. Сьогодні такій особі можна і не дотримуватися встановленого порядку виконання та відбування покарання, бо вона знає, що і без того їй законом надано право на телефонні розмови та одержання посилок [16, с. 80].

Висновки. З нашої точки зору, не можна звужувати перелік заходів заохочення, тоді як в європейських державах він значно ширший. Такий однобокий підхід до реформування кримінально-виконавчої системи нічого позитивного не дасть. Адже законодавець звужує види заходів заохочення, перетворюючи деякі з них на право засуджених, не задумуючись, що мета покарання не кара, а виправлення, і міжнародні нормативно-правові акти зобов'язують Україну процес виправлення засуджених здійснювати через розвинену систему пільг. А скасування видів заохочення може призвести до абсурдної ситуації, коли виправлення засудженої особи та стимулювання її до правослухняної поведінки буде здійснюватися виключно за допомогою заходів стягнення – каральних заходів впливу.

Безумовно, набагато краще, коли хоч щось робиться, аніж взагалі нічого. Але необхідно навчатись на чужому досвіді і краще імплементувати в законодавство нашої держави, а всі зміни в кримінально-виконавчому законодавстві повинні відбуватися з врахуванням законодавчої практики європейських країн та детального аналізу міжнародно-правових актів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Богатирьов І.Г. Пенітенціарні установи України (теоретико-правове дослідження) : [наукове видання] / І.Г. Богатирьов. – К., 2013. – 444 с.
2. Лазаренко В.В. Імплементация міжнародного досвіду по запобіганню правопорушень в пенітенціарній системі у практичну діяльність ДКВС України / В.В. Лазаренко // Сучасне та майбутнє в тенденціях підготовки студентів ВНЗ : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Чернігів, 3 червня 2010 р.). – Чернігів : Видавець В.М. Лозовий, 2010. – С. 91–94.
3. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
4. Основні принципи поводження з в'язнями : Резолюція 45/111 Генеральної Асамблеї ООН від 14 грудня 1990 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_230.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
6. Трубников В.М., Шинкарьов Ю.В. Європейські пенітенціарні правила // Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / В.М. Трубников, Ю.В. Шинкарьов. –Х.: Харків юридичний, 2008. – С. 127–167.
7. Мінімальні стандартні правила поводження з в'язнями правила // Збірник нормативних актів з кримінально-виконавчого права України / В.М. Трубников, Ю.В. Шинкарьов. – Х.: Харків юридичний, 2008. – С. 78–89.
8. Про затвердження Державної цільової програми реформування Державної кримінально-виконавчої служби на 2013–2017 рр. : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2013 р. № 345 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/345-2013-p/page>.
9. Деякі питання оптимізації державних цільових програм і національних проектів, економії бюджетних коштів та визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : Постанова Кабінету Міністрів України від 5 березня 2014 р. №71 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-2014-p/paran82#n82>.
10. Про внесення змін до Кримінально-виконавчого кодексу України щодо забезпечення прав засуджених осіб в установах виконання покарань : Закон України від 21.01.2010 р. № 1828-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1828-17>.
11. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
12. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25–26. – Ст. 131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/page>.
13. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 лип.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3–4. – Ст. 21 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1129-15>.
14. Гущина Н.А. Поощрение в праве: теоретико-правовое исследование : автореф. дис. ... к. ю. н. : спец.12.00.01 / Н.А. Гущина. – СПб., 2004. – С. 7.
15. Карелін В.В. Забезпечення дотримання принципу раціонального застосування примусових заходів і стимулювання правослухняної поведінки при застосуванні до засуджених заходів стягнення та заохочення / В.В. Карелін // Форум права. Шинкарьов 2013. – № 2. – С. 216–222 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravnik.info/fomum-pr/1953-zabezpechennya-dotrimannya-principu-racionalnogo-zastosuvannya-primusovix-zaxodiv-i-stimulyuvannya-pravosluxnyanoi-p>.
16. Коломієць Н.В. Актуальні проблеми інституту заохочень в кримінально-виконавчому праві / Н.В. Коломієць // Міжнародна науково-практична конференція «Євроінтеграційні процеси як основа соціально-економічної перебудови України» (Київ, 28 лютого 2015 р.). – Київ : ВМГО «ОМУ», 2015. – 96 с.